

Liikuntakulttuurin historiaa ja toivottua tulevaisuutta luotaamassa

Arvio teoksesta Lidman, Satu. *Kaikkien oikeus liikkua. Kohti sukupuoli- ja kehotietoista kulttuuria*. Gaudeamus. 2024. 389 s. ISBN 978-952-345-259-6.

Sinikka Selin

Historiantutkija ja tietokirjailija Satu Lidman on tarttunut tärkeään aiheeseen, tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liikunnassa ja urheilussa – tai tarkemmin sanottuna tasa-arvossa ja yhdenvertaisuudessa ilmeneviin puutteisiin liikunnassa ja urheilussa. Aihe on varsin ajankohtainen, sillä esimerkiksi Pariisin Olympialaisten aikaan kiivaana käynyt keskustelu transnaisten oikeuksista kilpailla huippu-urheilussa säteilee myös siihen, miten sukupuolivähemmistöt kohdataan koululiikunnassa. Kirja haluaa tarjota ratkaisuja nykyiseen liikkumattomuuden ongelmaan lisäämällä ymmärtämystä inklusiivisuuden puutteista. Tämä tapahtuu tarkastelemalla suomalaista 1900-luvun ja 2000-luvun liikuntakulttuuria hyödyntäen muistitieto- ja kyselyaineistoja. Tutkimus nostaa esiin vähemmistöjen ja rajaavaan normatiiviseen muottiin tavalla tai toisella soveltumattomien näkökulmia. Vastavuoroisesti näiden näkökulmien kautta teos kuvastaa myös valtavirtaisia kokemuksia.

Teos tarjoaa runsaasti eväitä liikuntakulttuurin kehittämiseksi: mitä asioita pitäisi muuttaa ja kehittää, jotta liikunnan ilo tavoittaisi ihmiset heidän taustastaan ja esimerkiksi kehollisista erityispiirteistään riippumatta. Näin se osallistuu liikunnan ja urheilun niin sanotuista nurjista puolista käytävään yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun, joka on Suomessa voimistunut viimeisen kymmenen vuoden ajalla. Suuntaus kytkeytyy tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tavoitteiden nostamiseen entistä tärkeämpään asemaan liikuntaa ja urheilua koskevassa lainsäädännössä. Tutkimuksellista näkökulmaa edustavat muun muassa useat Nuorisotutkimusseuran ja Liikuntatieteellisen Seuran julkaisemat artikkelikokoelmat (esim. Berg & Kokkonen 2016; Kokkonen 2018; Berg, Lehtonen & Salasuo 2020; Kokkonen & Kauravaara 2020; Kokkonen 2024).

Liikunnan ja urheilun historia on usein keskittynyt seuratoiminnan dokumentoimiseen tai kilpaurheilun kehitykseen, mikä on jättänyt tavalliset harrastajatkin, vähemmistöistä puhumattakaan, historiankirjoituksen marginaaliin. Kuten Lidman avaa, liikunnan ja

urheilun historia ”on perinteisesti ollut eräänlainen kyvykkäiden valkoisten kehojen marssi” (s. 38). Näin Lidman liikkuu historianutkijana vähän tutkitulla kentällä luodaten nykyilmiöiden historiallisia taustoja ja jatkumolta Helsingin vuoden 1952 Olympialaisista lähtien. Teos tuo esiin myös sen, kuinka itse liikuntakin on käsitteenä ajassa muuttuva ilmiö. Nykyään tuskin kukaan mieltäisi puistonpenkillä tai veneen kyydissä istumista liikunnaksi toisin kuin 1800-luvulla saatettiin ajatella (ks. myös Vuorio 2023).

Sukupuolittuneisuutta ja kehoillisuutta monesta näkökulmasta

Kirja rakentuu kolmen osion ja kokoavan luvun varaan. Näiden nimeämisessä, samoin kuin muussa otsikoinnissa, on leikitelty liikuntasanastolla. Johdanto-osio ”Lämmittely ja liikkuvuus” kuvaa teoksen lähtökohdat, käytetyt lähdeaineistot ja menetelmät sekä purkaa tutkimuksessa hyödynnettyjä käsitteitä. Tutkija keräsi aineiston tutkimusta varten anonyymilla verkkokyselyllä, puolistrukturoiduin haastatteluin ja havainnoimalla. Historiallista näkökulmaa tuo vuosina 1985–1992 tuotettu Liikuntaperinteen keräys -muistitietoaineisto. Tästä massiivisesta yli 1200 osallistujan keräyksestä käytetään yli 80 osallistujan aineistoja, jotka Lidman on valinnut arkistointivaiheessa tehdyn teemaluettelon perusteella. Epäselväksi tosin jää, miten valikointi ”minulle [tutkijalle] hyödyllisten liikuntamuistojen äärelle” (s. 30) on tapahtunut – onko valikointia ohjannut ennalta määritellyt, 2020-luvun näkökulmasta kiinnostavina pidetyt tutkimuskysymykset, vai onko pikemmin kyse siitä, että valtavasta aineistomassasta on otettu mukaan kaikki ne, joissa henkilöt ovat kuvanneet henkilökohtaisia muistojaan ja liikuntasuhdettaan erotukseksi esimerkiksi seuratoimintahistoriikeista.

Liikuntaperinteen keräykseen osallistujista valtaosa oli 1910- ja 1920-luvulla syntyneitä ja pääosin miehiä, kun taas Lidmanin verkkokyselyyn vastanneet jakautuvat suhteellisen tasaisesti eri-ikäisiin ja kolme neljäsosaa heistä oli naisia. Se, miten eri ajankohtina eri-ikäiset ja eri sukupuolia edustavat ovat innostuneet vastaamaan liikuntaa koskevaan muistitietokeruuseen ja verkkokyselyyn, kertoo itsessään mielenkiintoisella tavalla liikuntakulttuurin muutoksista. Käsitteistä keskeisimpiä ovat sukupuoli ja kehoisuus, jotka sitovat aiheen vahvasti kokemuksellisuuteen.

Seuraava osio, ”Mielikuvaharjoitukset ja hikeentyminen” ruotii kolmen pääluvun verran sukupuoli- ja kehoikäisyyksiä nostaen esiin erityisesti lapsuuden ja nuoruuden kokemusten merkityksellisyyden. Tässä käsitellään liikuntakulttuuria sekä ihanteiden tasolla että ruohonjuuritasolla yksilöiden kokemuksena koulun liikuntatunneilla ja vapaa-ajan liikunnassa, pihapeleissä ja ohjatussa harrastamisessa. Lidman tuo esiin niin liikuntakulttuurin kansalliset ja nationalistiset kytkökset kuin sen vahvan sukupuolittuneisuuden. Osio kuvaa muistitietoon nojaten kiinnostavasti esimerkiksi eri sukupolvien kokemuksia koululiikunnan kilpailullisuudesta ja niiden vaikutuksia heidän liikuntasuhteeseensa pohjustaen ja perustellen näin, miksi liikuntakulttuuria on edelleen tarpeen parantaa. Jos koululiikunnassa tärkeintä on aina voitto, ei suinkaan rehti kilpa, kuten Antti Tuisku sarkastisesti laulaa, moni kokee tunneilla lähinnä epäonnistumisia ja ulkopuolisuutta, mikä ei innosta löytämään itselle sopivaa tapaa liikkua koulun liikuntatuntien ulkopuolellakaan. Kehorauhaa käsittelevässä alaluvussa tarkastellaan sukupuoleen perustuvaa ja seksuaalista häirintää, mutta toisenlaiset

kehorauhan rikkomiset, kuten harjoittelemaan pakottaminen loukkaantuneena tai harjoittelussa avustaminen niin, että se tuottaa toiselle kipua, jäävät kirjassa huomiotta.

Kolmas osio, nimeltään ”Normien venyttely”, painottuu vahvemmin aikuisuuden liikuntakokemuksiin ja ottaa kantaa siihen, miten nykyisessä liikuntakulttuurissa voitaisiin parhaiten edistää moninaisuuden ymmärtämistä. Myös tässä osiossa liikunnan sukupuolittuneisuus on vahvasti esillä esimerkiksi lajivalintojen sekä niitä ja yksilön osaamista koskevien oletusten ja myös liikunnassa käytetyn vaatetuksen näkökulmista. Esimerkiksi äijäjoogan, kestävyysjuoksun ja nyrkkeilyn kautta Lidman nostaa esiin liikuntakulttuurissa tapahtuneita muutoksia, ja ennen kaikkea sen, kuinka vähitellen naisille on tullut mahdolliseksi ja sosiaalisesti hyväksyttäväksi harrastaa aiemmin vain miehille sopivina pidettyjä lajeja. Samalla miesten liikkumatila on kasvanut, vaikka balettia harrastava mies saa edelleen jotkut loksauttamaan suunsa auki hämmästyksestä, kuten kirjaan haastateltu 49-vuotias tanssinharrastaja kuvaa. Vaikka tärkeänä yleistavoitteena on luopua lajien erottelusta sukupuolen mukaan, Lidman tuo esiin, miksi myös sukupuolierityiset liikuntaryhmät ovat tietyissä tapauksissa tärkeitä.

Uudemmat ja niin sanotut vaihtoehtolajit, joihin voi yhdistyä varsinaista liikuntaa laajemminkin yhteistä ajanviettoa ja elämäntapavalintoja, tuntuvat olevan vapaampia sukupuoleen liittyville oletuksille. Esimerkiksi roller derbyn harrastajat ovat onnistuneet aloittamaan uudenlaista liikuntakulttuuria, joka antaa tilaa yksilöllisyydelle ja yksilölle määritellä itse itsensä vailla muiden ennakko-oletuksia. Osiossa pohditaan myös ikään ja vammaisuuteen liittyviä määritteitä. Tutkimuksen keskeiset tulokset kootaan tiiviisti yhteen loppuluvussa ”Palautuminen”. Liitteinä on tutkimusta varten tehty kyselylomake ja koonteja kyselyn vastaajien taustatiedoista.

”Jaksaa, jaksaa!”

Teoksen lukukokemusta häiritsee jonkin verran se, että teksti liikkuu eri aikatasoissa jatkuvasti edestakaisin, mikä aiheuttaa toistoa ja osittain hämää kokonaiskuvan muodostamista. Tällainen esitystapa saattaa vääristää, sillä jotkin vuosikymmenet jäävät kokonaan käsittelemättä ilmeisesti lähdeaineiston kattavuuden vuoksi ja 1960–1990-luvut ovat kirjassa heikommin edustettuina kuin tätä edeltävät ja lähempänä nykypäivää olevat vuosikymmenet. On toki erittäin ymmärrettävää, että kirjaa ei ole rakennettu kronologisesti vaan teemoittain, mutta tämä aiheuttaa tarpeetonta toistoa. Kun peräkkäisissä luvuissa käsitellään liikuntakulttuuria kansakunnan rakentamisen, koululiikunnan, liikunnassa käytetyn vaatetuksen, liikuntatilojen ynnä muiden näkökulmista, kokonaisuymmärryksen piirtymisen sijaan lukijalle jää pikemmin mieleen anekdootteja. Kirja olisi hyötynyt teemojen ja huomioiden rakentamisesta suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja syvemmäksi analyysiksi, minkä avulla kirja olisi tiivistynyt ja sen tutkimustulokset ja sanoma kirkastunut entisestään.

Tutkimusta varten tehtyyn kyselyyn on kuulunut lausahduksia (kuten ”Jaksaa, jaksaa!”), joista vastaajat ovat kommentoineet heitä puhuttelevimpia ja kymmenen väittämää, joihin vastaajat ovat voineet reagoida totena, taruna tai vaihtoehdolla ehkä sekä avovastauksin. Jokainen näistä lausahduksesta ja väittämästä käydään kirjassa läpi yksitellen, ja jokaisen käsittely aloitetaan eri vastaajaryhmien suhteellisten osuuksien

vertailulla. Tämä alkoi tuntua puuduttavalta ja mekaaniselta tavalta käsitellä aineistoa. Avovastausten käsittely oli ehdottomasti parempaa ja avartavampaa analyysia.

Prosenttiosuuksien marssittaminen puolen prosenttiyksikön tarkkuudella ja niistä päätelmien tekeminen oli ajoittain ongelmallista. Kuten Lidman toteaa, kyselyn väittämät olivat monitulkintaisia, sillä esimerkiksi kehopositiivisuus, hyvinvointi ja nykyinen treenikulttuuri voi tarkoittaa hyvin eri asioita eri ihmisille. Vaikka kirjoittaja on tiedostanut viimeistään vastauksia analysoidessaan tämän monitulkintaisuuden, väittämien kohdalla luetellaan aina se, kuinka suuri osuus vastaajista on reagoinut väittämään totena ja taruna. Prosenttiosuuksia marssitetaan myös lausahdusten suhteen, esimerkiksi sivulla 280 käsiteltäessä suhtautumista ”Hienoa, että viitsit liikkua, vaikka sinulla onkin ylipainoa!” -huudahdukseen todetaan liikunnanalan koulutuksen saaneiden ja muiden välillä olevan selvästi eroa siinä, kuinka moni valitsi reagoida lausahdukseen. Tämä antaa lukijalle signaalin, että ryhmien välillä olisi tosiaan eroja, vaikka on kyse alle kymmenen prosenttiyksikön erosta ja suhteellisen pienestä vastaajamäärästä. Ero ei ole tilastollisesti merkitsevä ja että vain muutaman vastaajan erilainen reaktio hävittäisi tämän eron käytännössä kokonaan. Silti myös avovastausten analysoinnissa tätä vastaajaryhmien eroa pidetään yllä. Vastaava eronteko ryhmien välillä silloinkin, kun sellaista ei aineistosta nostettujen osuuksien perusteella ole, toistuu muiden lausahdusten ja väittämien kohdalla.

Ongelmallisena koin myös sen, että kirjassa niputetaan yhteen hyvin erilaisiakin ryhmiä ja ryhmittelyjen perusteita ei aina kunnolla avata. Vähemmistöistä Lidman kirjoittaa määrällisessä analyysissa kokonaisuutena yhdistäen tähän sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt sekä vastaajat, joilla on vamma, toimintarajoite tai pitkäaikaissairaus, joiden vähemmistöön kuulumisuus vaikuttaa hyvin eri tavoilla liikunnan harrastamiseen ja kaikkeen siihen liittyvään. Tämä on kaikesti tehty sen vuoksi, että muuten eri vähemmistöryhmät olisivat aivan liian pieniä tarkasteltavaksi käytetyn aineiston avulla. Laadullisessa analyysissa Lidman tuo aina esiin, minkälaiseen vähemmistöön kuulumisesta henkilön kohdalla on kyse.

Toinen kirjassa käytetty ryhmittely, joka herätti ihmetystä, oli vastaajien ryhmittely harrastamiensa liikuntalajien mukaan neljään ryhmään: kontakti- ja voimalajit, esteettiset lajit, roller derby sekä fitness. Näistä kahteen ensimmäiseen ryhmään luokiteltuja lajeja oli harrastanut aikuisiällä ohjatusti ja säännöllisesti noin 80 kyselyyn vastannutta, mutta kahta viimeistä vain 7–10 henkilöä. Epäselväksi jäi, minkä tyyppisiä lajeja loput 60 aikuisiällä ohjatusti ja säännöllisesti harrastaneet olivat harrastaneet, tai olivatko he sellaisia, jotka olivat harrastaneet useita eri lajeja. Kuitenkin määrällisissä vertailuissa hyödynnettiin tätä liikuntalajien jakoa neljään. Mieleeni tuli lukuisia lajeja, joita minun olisi vaikea sovittaa tähän ryhmittelyyn. Olivatko esimerkiksi jalkapalloilijat, triathlonistit ja ratsastuksen harrastajat jätetty kokonaan ulkopuolelle? Johtuiko seitsemän roller derby harrastajan nostaminen yhdeksi ryhmäksi muutoin hyvin karkeaan ryhmittelyyn siitä, että sen lajikulttuuri korostaa poikkeuksellisella tavalla yhdenvertaisuutta? Ryhmittelyt toki ovat aina yksinkertaistuksia, mutta ryhmittelyjen perusteiden tarkempi avaaminen olisi ollut tarpeen.

Kouluikänsä muualla asuneet ja myöhemmin Suomeen muuttaneet on rajattu kokonaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle, eikä teoksessa käsitellä kielelliseen tai kulttuuriseen

vähemmistöön kuulumisen vaikutuksia liikuntakokemuksiin. Raja on samaan aikaan ymmärrettävä ja harmillinen, sillä kyse ei suinkaan ole marginaalisesta ryhmästä: Suomen väestöstä yli kymmenesosa puhuu äidinkielenään jotain muuta kuin suomea, ruotsia ja saamea.

Lopuksi

Kaikkien oikeus liikkua vakuuttaa lukijansa siitä, kuinka tärkeä ja moniulotteinen ilmiö liikunta on tutkimuskohteena. Se luo ymmärrystä liikuntakulttuurin kehityksestä sekä sukupuoleen ja kehollisuuteen liittyvistä muutoksista taustoittaen siten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden nykytilannetta. Kirja on vahva puheenvuoro inklusiivisuuden tärkeydestä kaikkien, ei pelkästään tavalla tai toisella vähemmistöön kuuluvien ihmisten kannalta. Sujuvasti kirjoitettua teosta voi tässä esitetystä kritiikistä huolimatta suositella monenlaisille lukijoille, ja teoksen rakenne mahdollistaa hyvin myös yksittäisiin teemoihin tutustumisen. Kirja soveltuu historian opetuksen lisäksi lukemistoksi sukupuolentutkimuksen ja liikuntatieteiden opetukseen. Uskon sen olevan kiinnostavaa ja herättelevää luettavaa myös nykyisille liikunnan alan ammattilaisille. Teos olisi erityisen tärkeää luettavaa niille, jotka kuvittelevat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden olevan jo ”valmiita” tai jopa liian pitkällä.

FT Sinikka Selin toimii tutkijatohtorina Tampereen yliopistossa Kokemuksen historian huippuyksikössä (HEX).

Kirjallisuus

Berg, Päivi & Marja Kokkonen, toim. 2016. *Urheilun takapuoli: tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Berg, Päivi, Kati Lehtonen & Mikko Salasuo, toim. 2020. *”Siitä on pikemminkin vaiettu”: kirjoituksia kiusaamisesta, syrjinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta lasten ja nuorten liikunnassa ja urheilussa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Kokkonen, Jouko. 2024. *Urheilun murros*. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura.

Kokkonen, Jouko & Kauravaara, Kati, toim. 2020. *Eriarvoisuuden kasvot liikunnassa*. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura.

Kokkonen, Marja. 2018. Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä: henkisen pahoinvoinnin näkökulma. *Liikunta & Tiede* 56, 1: 53–57, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201812275335>.

Vuorio, Lotta. 2023. Liikuntaa, terveyttä ja kehollisuutta 1800-luvun Englannissa. Podcast-tallenne. *Menneisyyden jäljillä* -podcast. Julkaistu 3.10.2023, <https://lottavuorio.com/2023/10/03/90-liikuntaa-terveytta-ja-kehollisuutta-1800-luvun-englannissa/> [Haettu 28.4.2025].